

V

**КРАЄЗНАВСТВО В
ОСОБАХ**

УДК 94(477)

Євген Букет (м. Київ)

РУКОПИСИ НЕ ГОРЯТЬ. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І КРАЄЗНАВЧА СПАДЩИНА ЛЕОНІДА ПЕТРУШЕВСЬКОГО

У статті досліджується біографія і краєзнавча спадщина неординарної особистості – юриста, вчителя, священика Леоніда Петрушевського.

Ключові слова: Л.Д. Петрушевський, рукопис, Ясногородка, Макарів, Новоукраїнка, М.Т. Рильський, П.П. Сиченко.

У народі кажуть «Не було б щастя, та нещастя помогло». Так сталося із освітою звичайних сільських дітей в Ясногородці (нині – Макарівського району Київської області). Письменник Петро Панасович Сиченко, який 1941 року закінчив Ясногородську школу, згадував на сторінках своїх ще не опублікованих мемуарів: *«У страшні 30-ті роки минулого століття, рятуючись від можливих доносів, з Києва на периферію виїхало чимало інтелігенції. Вони могли заробити собі на шматок хліба хіба що у сільських школах. Ясногородській пощастило на вчителів. Мову читав актор, а пізніше — викладач ВНЗ Кость Андрійович Голобудський, математику — Никифор Захарович Мілько, який закінчив юридичний і фізико-математичний факультети Київського університету Святого Володимира і доцент КПІ Солонко. Природознавчі предмети вів рідний брат перекладача Бориса Дмитровича Петрушевського — Леонід Дмитрович.*

Хто хотів, той багато знань і культури почерпнув саме з сільської школи. Майже всі викладачі під час війни виїхали — хто куди. Залишився лише Петрушевський з дружиною Зінаїдою Іванівною і тещею»¹.

Дід Леоніда Дмитровича Григорій Іванович Петрушевський (1818 — 1889) був протоієреєм у селищі Висунськ Херсонської губернії, священиком був і дядько Павло Григорович². Відомо, що у вересні 1879 р. один з багачів Висунська, Білер, скаржився місцевим властям, що серед селян поширюється інформація про те, ніби у поміщиків землю відберуть і роздадуть селянам. Під час обшуку у вчителя Д. Петрушевського і його брата П. Петрушевського знайшли літературу «про студентські збори, свободу, рівність і робоче питання»³. Григорій і Павло Петрушевські були арештовані і притягнені до допитів 23 червня

1879 р. при Херсонському губернському жандармському управлінні (справа Е. Савченко, Кл. Веденко та ін.). Згідно свідчень, священик розповідав селянам про знищення царської сім'ї, про виборні права при управлінні державою та ін. Григорій Іванович звільнений з-під варти за грошовою заставою. Народний вчитель містечка Новий Буг (звільнений через неуспішність з Одеської духовної семінарії) Павло Григорович Петрушевський з 1 серпня по 2 жовтня 1879 р. утримувався під вартою. 11 червня 1880 р. справа Петрушевських була припинена⁴.

Леонід Дмитрович Петрушевський — уродженець Херсонщини (народився у селищі Висунськ 21 серпня 1878 року), згодом закінчив Одеську духовну семінарію (1904 р.)⁵. Його родина тоді мешкала в сусідньому з Висунськом містечку Березнегувате.

Рідний брат Леоніда Дмитровича Борис (1885 – 1937) – мировий суддя, помічник присяжного повіреного, який став перекладачем. Як свідчив М.Т. Рильський на допитах 23 березня та 4 квітня 1931 року українізувався Б. Петрушевський незадовго перед тим, хоча з роду був українець. Для видавництва “Книгоспілка” він переклав “Казку про царя Салтана”, яку Максим Рильський ухвалив до друку.

Ще один брат — Віктор Петрушевський до 1917 року працював ветеринарним лікарем у Макарові. Як розповідав В. Королів-Старий, на підтримку повстання Петлюри проти Скоропадського, очолюючи видавниче товариство “Час”, Віктор Петрушевський віддав усю касу товариства, “навіть не спитавшись згоди товариської дирекції”. Більшовики його заарештували. Згідно з написом над нарами в одній із камер ВУЧК на Катерининській вул., він був розстріляний 18 червня 1919 р. Микола Зеров написав з цього приводу некролог:

«Покійний був жертвою провокації, що такого розвитку досягла за наших сумних часів, і, можна думати, жертвою неповинною»⁶.

Окрім духовної, Леонід Дмитрович Петрушевський мав і юридичну освіту, оскільки закінчив ще й юридичний факультет Київського університету Святого Володимира (1910 р.) та певний час працював за фахом — адвокатом і нотаріусом у місті Новоукраїнці.

Бути юристом за радянських часів було небезпечно. Тож 1917 року адвокат став учителем і працював у різних школах. Зокрема, з 1936 до 1947 року у школі села Ясногородка, котра в той час належала до Бишівського району Київської області⁷.

«Учитель української мови Костянтин Голобудський і Леонід Петрушевський дружили з Максимом Рильським, — згадував Петро Сиченко. — Старша донька Костянтина Андрійовича була співперекладачем М. Рильського. А з Леонідом Дмитровичем, як і з його молодшим братом Борисом, Рильського єднало полювання.

1932 року на виставці мисливських собак, де пойнтер Петрушевського отримав малу срібну медаль, М. Рильський подарував Л. Петрушевському свою збірку віршів «Де сходяться дороги» з таким дарчим написом:

*Навколо темінь і печаль,
За їжу правлять нам акриди,
Нехай же хоч мала медаль
Життя Вам скрасить, Леоніде!»⁸*

Після смерті Леоніда Дмитровича цю збірку Петро Панасович Сиченко передав до музею М.Т. Рильського в Києві.

Син Петрушевського пройшов через фронти Другої світової, але після воєнного лихоліття виїхав до Австралії. Через цю обставину його батько став «заплямованим», тож на роботу його не брали. Жилося Леоніду Дмитровичу дуже тяжко. Здоров'я підводило, адже вже був немолодий та давалося взнаки тюремне ув'язнення ще за царату (кажуть, десь на засланні він зустрічався зі Сталіним).

Карткова система. Петрушевський — пенсіонер. Директор школи Оксана Кузьмік не дозволила видавати продуктові пайки колишньому вчителю. Його родині було дуже сутужно, жили майже надголодь. Лише односельці допомагали хто чим міг, однак вони й самі жили небагато. Хтозна-як вижив...⁹

Зі спогадів Л. Петрушевського: *«У сім років я сказав собі: в житті не питиму*

горілки, не палитиму і в карти не гратиму. І свого слова дотримав. Може, тому в мене жодного дня не боліли ні голова, ні серце. Можу й зараз без окулярів працювати щодня з ранку до ночі. Не втомлююся, ще й радість отримую»¹⁰.

1947 року, згідно з бажанням місцевих парафіян, Леонід Дмитрович став священиком у церкві Різдва Пресвятої Богородиці. Священик встиг чимало зробити для місцевого храму, розвитку церковного життя парафії. Оскільки батюшка мав хист художника, то саме його дбайливими руками було написано кілька десятків ікон (про це свідчать радянські функціонери, що оглядали церкву перед її зруйнуванням)¹¹.

У своїй «Історії села Ясногородки» Леонід Петрушевський так написав про це: *«Остання церква в Ясногородці — Різдва Богородиці, дерев'яна, була зруйнована купкою користолюбців 29.08.1959 року, під приводом, що вона загрожує своїм падінням. Насправді церква могла ще сто років простояти»¹².* Але 1959-го пастиреві виповнився 81 рік, тож він був не в силах відстояти храм від безчинства комуністичних вандалів. Саме о. Леонід став останнім настоятелем ясногородської церкви за атеїстичної доби. Красиву, багату церкву розібрали. Дерево було смільне, жовте. Кажали, що хтось із «начальства» побудував собі з нього двоповерхову дачу в Святошині.

По знесенні церкви на церковниці вирішили побудувати клуб. Площа чимала, біля церкви — давній цвинтар. Коли копали рови під фундамент, викопали багато кісток з давніх поховань. Люди обурювались, але хто їх слухав? А Петрушевський прийде з кошолочкою, назбирає повну і несе ті кісточки на кладовище. Закопає, відправу поминальну вчинить...

Згодом подав звістку син. Він інженер, непогано влаштований. Вислав батькові одну посилку на рік (більше тоді не дозволяли). Що тієї посилки? Якусь ріденьку юшечку зварить, крупинку в неї вкине — то й усе. Так і жив талановитий науковець, колекціонер. Багато писав, малював¹³.

Ще одним захопленням на все життя у Леоніда Дмитровича було краєзнавство. Зі спогадів Л. Д. Петрушевського: *“25 років я жив у м. Новоукраїнці (нині — Кіровоградської обл. — Авт.), вчителював. Написав там “Історію Новоукраїнки” — з першого дня її існування дотепер.*

Олександр Пушкін казав: “Поганий той народ, який не знає власної історії, не любить її й не бажає знати її”. Ці слова змусили мене в “Історії Новоукраїнки” написати спершу коротку історію України, потім я описав околиці Новоукраїнки — “Дике Поле”, “Нову Сербію”, прихід сюди німців за Катерини II, записав зібраний фольклорний матеріал, звичаї.

Три роки тому я показав цю роботу владі Новоукраїнки, але знав, якщо я віддам цю історію, вони її покладуть до шафи, там вона і загине. Адже потрібно в Новоукраїнці організувати історико-етнографічний музей і “Історію Новоукраїнки” віддати до музею як експонат. І я сказав їм, що також подарую для музею 200 експонатів: портрети гетьманів України і Січі Запорозької, малюнки з життя Запоріжжя, фамільні герби 12 українських гетьманів. Усі портрети і картини написані на дереві олією особисто мною.

Крім того, дарував музею альбом акварелі власної роботи, різьблення по дереву з випалюванням, кришталеву вазу із золотом з Венеції, срібну брошку з Парижа, кристал аметиста, вагою 102 грами, завбільшки з куряче яйце, що я знайшов на Уралі, 300 грам золотого піску, мідні і срібні монети (1703 — 1954 рр.), паперові гроші російські та іноземні тощо.

Але музей “мій” вже з першого дня був їм (владі. — Авт.) нецікавим. Мені боляче й образливо, — влада Новоукраїнки мені вже три роки поспіль говорить і пише, що для музею в них приміщення немає (для їдальні і пивної — знайшли)! Зараз пишу детальний лист у Кіровоград — голові облвиконкому — можливо, він вважатиме за потрібне віддрукувати “Історію Новоукраїнки” окремою книжкою в обласній друкарні¹⁴.

Мрія про створення музею у місті Новоукраїнці здійснилася, щоправда вже після його смерті. У травні 1971 року, згідно з рішенням Новоукраїнської районної ради, у місті було відкрито історичний музей у приміщенні районного будинку культури «Ювілейний»¹⁵.

Леонід Петрушевський — автор першої відомої спроби написати історію Ясногородки. Він опрацював столичні архіви і підготував до друку рукопис на чотириста сторінок. Цю роботу завершив 21 березня 1965 року.

Зі спогадів Леоніда Дмитровича: «Київська

академія наук запропонувала мені написати історію села, в якому я живу, і дала вказівки, що для цього потрібно»¹⁶. Петро Сиченко згадував: «Хоч би куди носив рукопис — ніде не хотіли приймати до друку. Людина зневірилася у можливості публікації, тож спалила його. Епістолярію свою він теж знищив. Мені стало гірко до розпачу. Залишив тільки кілька десятків книжок, просив занести в сільську бібліотеку».

Ось що згадує про цей прикрий випадок мешканець Ясногородки Филип Йосипович Перепеченко: «Будучи головою сільської ради, я відрадив до м. Києва в обласний архів бувшого вчителя за архівними даними про історію села Ясногородки. Він поїхав і привіз мені виписку з обласного архіву про наше село, а сам продовжував збирати матеріали. Але буквально через короткий час найшла на нього манія і він всі ті дані знищив»¹⁷.

Зінаїда Іванівна Петрушевська померла 1955 року, теща (її ім'я і прізвище не читається на хресті) — 1945-го. Пережив Леонід Дмитрович і другу дружину — Філімену Францівну (1887 — 1964)¹⁸. Ще за життя Леонід Дмитрович придбав собі пам'ятник. Двічі самостійно вибивав на камені рік власної смерті. До другої дати (1969) вже не дожив. Коли Леонід Дмитрович Петрушевський помер, його ховали мешканці села, які добре знали й цінували цю людину. Похований там, де і його сім'я — на старій частині сільського кладовища. По смерті його учні, серед яких і письменник Петро Сиченко, встановили пам'ятник. Могила вчителя густо заросла барвінком...

Оповідь про спалену історію «ходила» Ясногородкою 40 років. Бажання поновити ті 400 сторінок для майбутніх поколінь спонукало 2008 року голову села Ясногородки Тетяну Семенову і краєзнавців Макарівщини розпочати збір історичних матеріалів «з чистого аркуша». На початку 2010 року, коли робота над книгою «Нариси з історії Ясногородки» була майже завершена, до клубу «Пошук» Макарівського центру творчості дітей та юнацтва ім. Данила Туптала завітав Олександр Дубневич, який у 1986 — 1990 роках був директором Макарівського районного музею бойової і трудової слави. Він повідомив керівника клубу Діну Нетребу про те, що в музеї, яким він керував, зберігається рукопис «Історії Ясногородки» Леоніда Петрушевського. Діна Свиридівна звернулася до нинішнього

директора Макарівського історичного музею Веніаміна Вітковського, який люб'язно надав для опрацювання ці матеріали. Так знайшовся безцінний документ — два товсті зошити з пронумерованими сторінками — «Коротка історія села Ясногородки Київської області Макарівського району»¹⁹.

«Лебедина пісня» Леоніда Петрушевського несподівано «повернулася з вирію», як подяка від її автора. «Історія Новоукраїнки» і листування з чиновниками частково описані самим Леонідом Дмитровичем в листі до Інституту мистецтвознавства АН УРСР 10 квітня 1962 року, який вдалося віднайти в архіві наукової установи, ми вважали втраченими до жовтня 2010 року. Тоді було підготовлено до друку і видано тисячним накладом книжку «Нариси з історії Ясногородки», куди було включено й уривки з історії села за підписом Л. Петрушевського.

В жовтні 2010 року Юрій Петрович Сиченко, впорядковуючи архів батька — Петра Панасовича, знайшов ретельно схованими серед старих газет рукописи, що належали Леонідові Петрушевському. Останні з них ми отримали для опрацювання 23 жовтня — в день презентації книги «Нариси з історії Ясногородки». Тож, інформація, що містилася в знайдених рукописах і документах Л. Петрушевського до «Нарисів...» не потра-

пила і публікується вперше.

Отже, краєзнавча спадщина Леоніда Дмитровича Петрушевського складається з наступних рукописів та документів:

1. «Коротка історія села Ясногородки Київської області Макарівського району» - 2 зошити загальним обсягом 388 сторінок. Зберігається в фондах Макарівського історичного музею.

2. «Історія Новоукраїнки» - 2 зошити. Заключна частина рукопису від стор. 189 до 466.

3. Лист до Л. Петрушевського №120 від 16 липня 1959 року, підписаний директором Кіровоградського обласного краєзнавчого музею Е. Ноземцевою, в якому повідомляється про цінність зібраної дослідником історії краю і сприяння у відкритті музею в Новоукраїнці.

4. План майбутньої «Історії Ясногородки». Зміст «Історії Новоукраїнки» було детально описано у вищезгаданому листі Л. Петрушевського до Інституту мистецтвознавства АН УРСР. На основі вищеописаних документів ми порівняли зміст обох робіт Леоніда Петрушевського, щоб виявити однакові й різні нариси. Адже зі спогадів самого Леоніда Дмитровича відомо, що «Історію Новоукраїнки» він збирав 25 років, а «Історію Ясногородки» написав за рік, вже в похилому віці.

Історія Новоукраїнки	Історія Ясногородки
Коротка історія України	Передмова
«Дике поле», «Нова Сербія», прихід німців при Катерині II	Коротка історія України, «Нова Сербія», прихід німців при Катерині II
Історія Новоукраїнки	Історія Ясногородки (з розлогими описами життя і фольклору безпритульних та діяльності Нестора Махна)
Звичаї і фольклор: Суд священика, посів хліба навесні, Спас, при розрізанні печеного хліба, Маланка, Щедрівки, Посівальники, Різдво, «Трон», Йордан, Калита, День Івана Купала, Молдаванське весілля, Українське весілля, «Гробки», звичай плакати за мертвим, «Притужений», «Гаменне ухо» — пурим, проводи новобранців, переселенці з Новоукраїнки в Америку й Аргентину, пісня євреїв-батьків, що проводжають в Аргентину сина-втікача з армії, відшептування зубного болю	Звичаї і фольклор: Суд священика, посів хліба навесні, при розрізанні печеного хліба, Великдень, «Гробки», День Івана Купала, Калита, Різдво, «Трон», Щедрівки, Маланка, Посівальники, Йордан, Весілля, Спас, проводи новобранців, «Притужений», звичай плакати за мертвим, «Гаменне ухо» — пурим, відшептування зубного болю

«Свангелісти – Пашковці» та їхні псалми, 5 розповідей старожилів про місцеві клади, розповідь п'яниці про «зелених чортиків», розповідь «самого злодія» про свій вчинок, мор худоби: розповідь діда, «який нічого не боявся, ні в лісах, ні в степах», чумак-«характерник», розповідь баби Шредер «Мертві люди», вірші на Різдво і Великдень	Вірші на Різдво і Великдень, Ной (вірш Л. Петрушевського), Легенди «Як Бог сотворив жінку», «Де взявся чорногуз», «Чого коза куца»
Легенди «Як Бог сотворив жінку», «Де взявся чорногуз», «Чого коза куца»	Розповідь п'яниці про «зелених чортиків», мор худоби: розповідь діда, «який нічого не боявся ні в лісах, ні в степах», чумак-«характерник», «Дике поле»
Легенди «Як Бог сотворив жінку», «Де взявся чорногуз», «Чого коза куца»	Розповідь п'яниці про «зелених чортиків», мор худоби: розповідь діда, «який нічого не боявся ні в лісах, ні в степах», чумак-«характерник», «Дике поле»
Пісні українські (142), пісні голоду 1921 року (1), життя і фольклор безпритульних, казка баби Феодосії Іванової, прислів'я і приказки (190), прикмети (74), загадки (10), післямова, «Херсонський степ влітку» і «Ной» (вірші Л. Петрушевського)	Пісні (98), прислів'я (187), прикмети (74), загадки (10), Післямова
Малюнки Георгіївської церкви і церкви Олександра Невського Новоукраїнки	

Ми виявили, що матеріали другого рукопису Петрушевського повністю або частково переписані з першого. Але безсумнівно, що для фольклористів і краєзнавців України ці праці вченого становитимуть неабиякий інтерес. Також безцінними на наш погляд є:

5. Два зошити та 44 аркуша з українськими народними піснями, записані різними людьми за ініціативи Л. Петрушевського з 1893 по 1902 рік. Ці пісні потім переписані автором до «Історії Новоукраїнки».

6. Книга вчинення шлюбних обшуків Ясногородською церквою Різдва Пресвятої Богородиці за 1801 – 1832 роки.

7. Розповіді Л. Петрушевського і копії документів, що стосуються функціонування

Ясногородської церкви в 1948 – 1959 роках (70 аркушів).

Третя частина спадщини Л. Петрушевського це його художні твори на мисливську, релігійну, історичну і мистецьку тематику:

8. 10 зошитів під спільним заголовком «Оповідання херсонського мисливця», написані в 1940 – 1946 рр. Тут містяться твори, що описують події, які відбулися в житті Леоніда Дмитровича, пов'язані з одним із його захоплень – полюванням. Зі спогадів: *«Я 56 років був затятим мисливцем, з рушницею і собакою пройшов верст тисяч сорок і написав, головним чином про себе, 75 оповідань...»*²⁰

Зошит №	Назва твору	Кількість аркушів
1	Передмова до «Оповідань херсонського мисливця»	4
1	50 років мисливства	8
1	Дамський капелюх	3
1	Осічка (бувальщина)	3

1	Життя винне	5
1	Облава (бувальщина, 1924 р.)	6
1	Казка Наримського краю	4
1	Суд	8
1	Завірюха	6
1	Книга життя	7
1	Вовки	2
1	На дрохв	5
1	Старосілля	6
1	Хазяїн (вірш)	1
1	Франт (вірш)	1
2	Щоденник 16.05.1906-11.03.1907 рр., переписаний, ймовірно, з оригіналу 24-27.03.1943 р.	34
2	Кавуни і дині	4
2	На куріпку	5
2	Мисливство з умовами	7
2	Кеклики	3
2	Розповідь пана Червінського	8
2	Вознесенські озера	8
2	Горе і радість гімназиста	1
3	Ролан і Алеко	9
3	Як я став мандрівником	17
3	Вітянські луки	5
3	Старий щоденник	2
3	На привалі	3
3	Жуков острів	5
3	Весілля (пісня)	1
3	Заєць і яструб	1
3	Хорт Мурий	4
3	Ями на Обі	3
3	Спогади	9
3	Херсонський степ влітку (вірш)	2
4	Квіти	8
4	Дідусь	20
4	Вісім оповідань (Вступ, Моя перша перепілка, Мій перший бекас, Мій перший піскар, Мій перший вовк, Мій перший ведмідь, Мій перший глухар, Мій перший кабан, Мій перший сом)	22
4	Печінка зайця	2
4	Весна	8
4	Літо	7
5	Осінь	7
5	Зима	6
5	Другий вечір мисливців	12

5	Журба – 1942 рік	3
5	Бекет (незавершене)	1
6	Лагутін і Драгутін	8
6	Собака	5
6	Засць русак	5
6	Лисиця	5
6	Куниця	3
6	Тхір	1
6	Вовк	3
6	Пампа	18
6	Хорт Мурий (вдруге)	5
6	Життя винне (вдруге)	7
6	Завірюха (вдруге)	8
7	Перший Вечір мисливців (вдруге)	46
8	Осічка (бувальщина) – два варіанти (вдруге)	По 7
9	Другий вечір мисливців (вдруге)	21
10	Книга життя (вдруге)	18

З них ми почерпнули багато нової інформації про дружну родину Петрушевських. Так, в родині були окрім відомих раніше братів Леоніда (1878 р.н.), Віктора (1881 р.н.), Бориса (1885 р.н.), про якого Леонід Дмитрович писав: «До мене щороку приїздив з Києва мій брат Борис – адвокат, потім суддя, а потім... потім – ніщо...»²¹ (таким його зробила радянська репресивна машина), ще брати – Олександр (1883 р.н.) і Євген (1894 р.н.) та сестри Надія, Лідія, Маруся, Ніна (кілька її малюнків зберігаються в родині Сиченків) та Віра. Син Леоніда Дмитровича Борис і син Олександра Дмитровича Юрій²².

На наш погляд, «Оповідання херсонського мисливця» є надзвичайно цікавими для широкого загалу, адже просто й доступно розповідають про правила полювання, курйозні випадки з мисливського життя і побут мисливців першої половини ХХ століття. В них автор тепло згадує не лише рідну Херсонщину, а й Київщину, зокрема, Ясногородку, яка стала його останнім прихистком.

9. Історичне оповідання «Іерусалим» (201 стор.), 1961 р.

10. Восьмий Вселенський Ватиканський Собор – релігійне оповідання (35 стор.), 1961 р.

11. Апокаліпсис – релігійне оповідання (34 стор.), 1962 р.

12. Слово до безбожників – релігійне оповідання (43 стор.), 1963 р.

13. Повість «Що було і що є» про моральні принципи людини (34 арк.), 1963-1964 рр.

14. Гетьман Петро Сагайдачний – історичне оповідання (15 арк.), 1968 р.

15. 4 зошити під спільним заголовком «Картинна галерея» з біографіями відомих художників, описом їхніх картин, після чого подається опис художніх робіт Л. Петрушевського та опис колекції, яку він планував передати до музею Новоукраїнки (360 стор.). Доля його колекції залишається невідомою.

Зі спогадів: *“Деякі свої роботи я надіслав до історичного інституту Академії наук. Звіти мені відповіли так (№48/103, січня 27, 1961 року): “Вельмишановний Леоніде Дмитровичу! Дякуємо Вам за посилку нам історичних матеріалів про Запорозьку Січ”. Ця ж Академія попросила надати їй до архіву мої тюремні щоденники, щоб ними років через сто користувалися історики при вивченні революції 1905 року.*

А в’язниць я за своє життя бачив дуже багато, усяких мастей. Не так давно в Києві певні люди запитали мене: “Ви були адвокатом, суддею, нотаріусом, вчителем, священиком. Яка ж Ваша основна професія?” Я відповів — арештант.

Зараз я задоволений тим, що взяв за своє довге життя всілякі в’язниці. Бачив і “хороші”, і страшні. Особливе “задоволення” отримав, перебуваючи в Сибіру, в каторжній тюрмі. Камера — сто осіб — обрала мене од-

носпайно камерним старостою. Ця посада в старі часи була дуже почесна і на неї зважало тюремне начальство. Я відмовлявся від обрання, вказуючи на свою молодість, на мале знання арештантського життя. Але вони мені сказали: «Ми народ стріляний, роками ходимо в тайзі, відразу бачимо, що за людина. Послужи нам!» І я служив. І це моя гордість»²³.

В оповіданні «Жуков острів» Л. Петрушевський згадує про свого учня і вихованця по мисливській справі Костю Хлудєєва²⁴. Через багато років кандидат технічних наук, професор, колишній директор московського пушно-хутряного технікуму Костянтин Хлудєєв писатиме в своїх мемуарах: «Своєю увлеченню охотою, як я уже як-то згадував, я об'язан известному українському охотнику – Леониду Дмитрієвичу Петрушевському, дворянину, выпускнику университета, бывшему преподавателю гимназии, призеру многих соревнований по стрельбе, автору ряда интересных охотничьих рассказов.

Было это в середине 1930-х годов на охоте с Леонидом Дмитриевичем. Это была моя первая охота. Добыл я единственную дичь – дрозда, и с гордостью приторочил его к поясу. В процессе охоты по болотам дрозд лишился всех перьев, и я его выбросил. Каково же было возмущение Леонида Дмитриевича, когда я ему об этом сказал. «Разве может настоящий охотник добытую дичь выбросить! Для чего вы ее добывали?» Мне была прочитана в связи с этим мораль, которую я запомнил на всю жизнь.

В процессе охоты я выстрелил по чирку, который летел на Леонида Дмитриевича. После моего выстрела чирок резко свернул в сторону и, немного пролетев, упал в густые заросли ивняка за рекой. Леонид Дмитриевич тактично объяснил, что существует традиционное правило, по которому я права на выстрел не имел, так как дичь летела не на

меня, а на него. Кроме того, стрелял я вне предела верного поражения дичи. В результате оказался подранок, который упал туда, где его искать бесполезно. «Культурный охотник не должен так поступать», – закончил беседу Леонид Дмитриевич»²⁵.

«Как-то в начале сентября меня пригласил на охоту мой сосед по квартире и наставник по охоте Леонид Дмитриевич Петрушевский. Во второй половине дня мы отправились на поле, на котором не всегда аккуратно убирали посеы проса. Подойдя к указанному полю, Леонид Дмитриевич дал команду, и его пойнтер Олеко пустился в поиск. Не прошли мы и сотни шагов, как начали вылетать перепела. После каждого выстрела Олеко подавал своему хозяину добытого перепела. В течение часа Леонид Дмитриевич добыл семь перепелов. Я же, пытаюсь освоить метод стрельбы навскидку, из четырех выстрелов из своей одностволки не добыл ни одной птицы. И вот, наконец, после очередного выстрела перепел сбит. Устремляюсь к сбитой дичи, но Олеко меня опережает и подает ее своему хозяину. Подхожу к нему, когда он уже укладывает в ягдташ добытую дичь. Как же так? Ведь он не стрелял! Однако Леонид Дмитриевич раскрывает ружье и вынимает стреляную гильзу. Как хорошо, что я не успел высказать свое удивление, ведь за всю охоту он не сделал ни одного промаха. Кстати, и он не слышал моего выстрела, так как выстрелы были произведены одновременно. С учетом его опыта стрельбы считать, что промазал он, не было никаких оснований»²⁶.

Мешканці Ясногородки згадують, що в травні 1991 року відвідати Ясногородку та могили батьків приїздив з Австралії Борис Леонідович Петрушевський. Він з перекладачем відвідав школу, її старе приміщення, цвинтар і нарешті дізнався, де і як жив його батько останні роки життя²⁷.

Джерела та література

1. Спогади П. П. Сиченка. — С. 21—22.
2. Нариси з історії Ясногородки / Є. В. Букет, В. М. Кулаковський, Л. А. Міщенко та ін.; Упоряд. Є. В. Букет. — Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2010. — С. 143.
3. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. — С. 226.
4. Справка (П. Петрушевський, Г. Петрушевський). — Дело м-ва юстиции, II угол. отдел., № 7902 (1879). — Справ. листок.

5. *Паршутіна О., Перерва В.* Містечко Ясногородка: з православної минувшини. — Біла Церква, 2009. — С. 35.
6. *Білокінь С.* Наш сучасник Микола Зеров. — Луцьк: Терен, 2006. — С. 269.
7. *Паршутіна О., Перерва В.* Містечко Ясногородка: з православної минувшини. — Біла Церква, 2009. — С. 35.
8. Спогади П. П. Сиченка. — С. 22.
9. Нариси з історії Ясногородки / Є. В. Букет, В. М. Кулаковський, Л. А. Міщенко та ін.; Упоряд. Є. В. Букет. — Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2010. — С. 145.
10. *Петрушевский Л. Д.* Краткая история села Ясногородки Киевской области Макаровского района. — 1964. — Рукопис. — Арк. 386.
11. ДАКО, ф. р-4828, оп. 1, спр. 38.
12. *Петрушевский Л. Д.* Краткая история села Ясногородки Киевской области Макаровского района. — 1964. — Рукопис. — Арк. 204.
13. Нариси з історії Ясногородки / Є. В. Букет, В. М. Кулаковський, Л. А. Міщенко та ін. Упоряд. Є. В. Букет. — Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2010. — С. 146.
14. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 14-4, од. зб. 547, арк. 1 зв., 2 зв., 3.
15. *Ковирьов А.* Музей Новоукраїнського району (рукопис).
16. *Петрушевский Л. Д.* Краткая история села Ясногородки Киевской области Макаровского района. — 1964. — Рукопис. — Арк. 2.
17. Нариси з історії Ясногородки / Є. В. Букет, В. М. Кулаковський, Л. А. Міщенко та ін.. Упоряд. Є. В. Букет. — Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2010. — С. 148.
18. Надгробні камені і хрести на цвинтарі с. Ясногородки.
19. *Букет Є.* Рукописи не горять // Слово Просвіти. — 2010. — 12—18 серпня. — ч. 32 (565). — С. 11.
20. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 14-4, од. зб. 547, арк. 4.
21. *Петрушевский Л. Д.* Рассказы херсонского охотника. — 1940-1946. — Рукопис. — С. 17.
22. Там само. — С. 9,10,111,121,319.
23. *Петрушевский Л. Д.* Краткая история села Ясногородки Киевской области Макаровского района. — 1964. — Рукопис. — Арк. 386—387.
24. *Петрушевский Л. Д.* Рассказы херсонского охотника. — 1940-1946. — Рукопис. — С. 319-328.
25. *Хлудеев К.* Культура охоты // Российская Охотничья газета. — 2001. — 27 марта.
26. *Хлудеев К.* Одновременные выстрелы // Российская Охотничья газета. — 2007. — 4 сентября.
27. Нариси з історії Ясногородки / Є. В. Букет, В. М. Кулаковський, Л. А. Міщенко та ін. Упоряд. Є. В. Букет. — Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2010. — С. 151.

Евгений Букет

Рукописи не горят. Жизненный путь и краеведческое наследие Леонида Петрушевского

В статье исследуется биография и краеведческое наследие неординарной личности — юриста, учителя, священника Леонида Петрушевского.

Ключевые слова: Л.Д. Петрушевский, рукопись, Ясногородка, Макаров, Новоукраинка, М.Т. Рильский, П.П. Сиченко.